

Příběh bludného kamene aneb putování jedné pověsti napříč staletími

The Story of Mazing Stone or Journey of a Legend Through the Centuries

PhDr. VÍT ERBAN, Ph.D.

Katedra filosofie a religionistiky, Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích
Kněžská 8, 370 01 České Budějovice; e-mail: erban@tf.jcu.cz

Do redakce doručeno 28. června 2017; k publikaci přijato 3. září 2017

Věnováno Václavu Soukupovi, který mě naučil, že porozumět člověku, kultuře, místu znamená naslouchat jejich příběhům.

ABSTRAKT:

Jednou z neznámějších pověstí města Českých Budějovic je pověst vztahující se k bludnému kameni, který se nachází na hlavním náměstí. Tato pověst je pozoruhodná tím, že má reálný historický základ. Její jádro bylo v průběhu staletí zachyceno v městských kronikách a později též rozvinuto v celé řadě literárních zpracování. Cílem stati je především komparace jednotlivých verzí pověsti a sledování postupného rozvoje narativních postupů, témat a motivů. Příběh této pověsti demonstruje některé obecně platné principy toho, jak se pověsti udržují či přežívají a jak začínají žít svým „druhým životem“. Z komparativní analýzy vyplývá, že literární zpracování původně ústně tradované pověsti nemusí znamenat její definitivní ustálení, nýbrž může pověst obohacovat o řadu dalších a nových, dosud nepovšimnutých aspektů a stát se tak zdrojem její další dynamiky. Z hlediska antropologie města příběh této pověsti ukazuje, jak místní pověsti spoluvytvářejí historickou paměť a identitu místa/města prostřednictvím interpretace trvale sporných, nejednoznačných nebo konfliktních dějinných okamžiků.

KLÍČOVÁ SLOVA:

lidová slovesnost, pověsti, historická paměť, antropologie města, České Budějovice, 15. století

KEYWORDS:

oral tradition, legends, collective memory, urban anthropology, České Budějovice (Budweis), 15th century

„1478. Toho roku bylo v jednom dni státo deset mladíků, poněvadž se protivili rychtáři.“

(z českobudějovické kroniky Davida Doudlebského ze Sternecku, po roce 1620)

PRVNÍ KROK K BLOUDĚNÍ

V jihovýchodním rohu českobudějovického náměstí Přemysla Otakara II., asi deset kroků od Samsonovy kašny směrem k hotelu Zvon, se nachází pozůstatek staršího zadláždění v podobě nápadně velkého bílého říčního valounu (kočičí hlavy) o šířce 26,5 cm a délce 30,4 cm, do kterého je vytesán křížek. Jde o takzvaný bludný kámen, který údajně označuje místo dřívějšího popraviště. Váže se k němu pověst, že jakýsi mečířský tovaryš, původem z Uher, kolem sebe vytvořil skupinku mladíků nespokojených s tehdejšími poměry ve městě. Chystali změnu zavedených pořádků včetně sesazení městské rady a v zá-

ABSTRACT:

The legend about so called „mazing stone“ which could be found on the main square in České Budějovice (Budweis) is one of the most famous legends of this South Bohemian city. This legend is notable for its real historical background. Its core was transcribed in many old urban chronicles and later was developed in the range of literary adaptations. The article concerns primarily the comparison of particular versions of the legend and observes progressive developing of its narrative techniques, themes and motives. The story of this particular legend demonstrates some general principles of the process how the legends are maintained, survive and how they begin to live their „second life“. As follows from the comparative analysis, later literary adaptation of the orally transmitted legends doesn't have to mean definitive fixation of its original meanings but it could enrich the legend with the range of a next and new unnoticed aspects and it could become the source of its further dynamics. From the point of view of urban anthropology the story of this legend shows how collective memory and identity of a city could be constructed by the means of fabulous interpretation of ambiguous, questionable or other problematic historical moments.

jmu utajení se vzájemně zavázali slibem věrnosti a na-prostého mlčení. Patřil mezi ně i provaznický tovaryš, jenž si měl brát za ženu dceru strážného na hradební věži Mandě. Dívka vyčítala svému nápadníkovi podivné schůzky s kumpány a ten se jí ve slabé chvíli svěřil, že se jich nemůže zříct, protože je vázán přísahou. Vzrušený rozhovor milenců však náhodou vyslechl dívčin otec, a protože jeho povinností bylo chránit město před veškerým nebezpečím, s podezřením pospíchal oznámit, co slyšel, purkmistrovi. Nedlouho poté městský rychtář s biřiči vztrhl do hostince, kde se tovaryši scházeli, a chtěl je zatknout a vyslechnout. Někdo ze spiklenců však rychle zhasl světlo a v nastalém zmatku došlo k nepřehledné rvačce, při níž kdosi bodl rychtáře dýkou do srdce. Biřičům se nakonec podařilo deset spiklenců pochytat a vsadit do šatlavy. Protože se však žádný z nich k zabití rychtáře nepřiznal ani neprozradil skutečného viníka, byli

Takzvaný bludný kámen na náměstí Přemysla Otakara II. v Českých Budějovicích ještě před svým zabetonováním. © Autor neznámý.

odsouzení k trestu smrti všichni. Před popravou, která se konala hned následující den v devět hodin ráno, byl každý zvláště znovu dotazován, kdo zabil rychtáře, ale protože ani tehdy nikdo ze spiklenců neporušil přísahu, byli postupně setnuti všichni. Nakonec zůstal jen provaznický tovaryš, kterému byla nabídnuta milost, pokud pachatele prozradí. Ani u něj však možnost šťastného života se svou milou nepřevážila slib věrnosti, který dal svým druhům, byl tedy i on stát a rychtářova smrt tak zůstala věčným tajemstvím. Celou událost dodnes připomíná kámen s vytesaným křížkem, protože právě na něm stál popravčí špalek. Říká se mu bludný kámen, protože každý, kdo jej nevědomky překročí (nebo na něj přímo šlápne) po deváté hodině večerní, bude až do rána bloudit městem a marně hledat cestu domů.

Tak zní současná verze pověsti, se kterou se lze nejčastěji setkat v turistických propagačních materiálech, průvodcích a místopisných publikacích (např. Kovář 2006: 25–26; Binder – Schinko 2007: 64), ale také v ústním podání. Pověst byla v průběhu několika set let zachycena a vypravována v celé řadě variant, které postupně propracovávaly motivy jednání i charakteristiky hlavních aktérů, specifikovaly historický kontext nebo různě formulovaly vyznění celého příběhu. Cílem této stati není rozbor pověsti z historického hlediska (k tomu podrobněji viz Huyer 1910; Pletzer 1969, 45–46; 1970) ani vývoj jejího ústního tradování (které nelze dodatečně rekonstruovat), nýbrž „konec prvního života“ pověsti jako folklorního útvaru, tedy písemné zachycení původně lidového podání a určitá míra jeho fixace (Otčenášek 2012: 15). Uvidíme totiž, že taková fixace může být jen zdánlivá. Literární zpracování pověsti s sebou nemusí nést její definitivní ustálení, nýbrž naopak, takřka po vzoru podání ústního, často obohacuje příběh o řadu dalších a nových, dosud nepovšimnutých aspektů. Jinými slovy, literární zpracování nemusí mít za následek znehynění původních významů, ale naopak se může stát zdrojem jejich další dynamiky. Také v případě této pověsti každá další literární varianta přinesla a poskytla specifickou interpretaci příběhu, jehož nejstarší jádro je plně nejasností, nejednoznačností a otázkou. A právě toto postupné rozvíjení na počátku záhadné a nedořečené události budeme sledovat v přesvědčení, že už samotný „příběh tohoto příběhu“ stojí za pozornost a může demonstrovat nebo poodhalit některé obecně platné principy toho, jak se pověsti udržují či přežívají a jak začínají žít svým „druhým životem“. Z hlediska antropologie města může příběh tohoto příběhu ukazovat, jak se v některých pověstech vytváří historická paměť místa/města na základě interpretace a hod-

nocení trvale sporných, nejednoznačných nebo konfliktních dějinných okamžiků. Vliv místních pověstí na vytváření kulturní a historické identity města není v české urbání antropologii (např. Panoušková 1998; Ferencová – Nosková 2009; Vacková – Galčanová – Ferencuhová 2012; Soukupová 2013) prozatím rozpracován a následující text se tak pokouší toto téma alespoň naznačit.

POVĚST V KONTEXTU LIDOVÉ SLOVESNOSTI

Přestože literární historička, překladatelka a spisovatelka Zdeňka Bezděková ve svém románovém zpracování uvádí, ale bohužel blíže nespecifikuje, že pověst o bludném kameni má snad i svou bretonskou, vestfálskou a skandinávskou obdobu (Bezděková 1986: 245), jde bezpochyby o nejnámější českobudějovickou pověst, která se považuje za specificky místní, a to i přesto, že bludný kámen opředený jiným, i když v několika detailech nápadně podobným příběhem, měli též v městě Plzni (Schiebl 1933: 158; Havlic 1995: 88; Bělohávek 1999: 38–42, 155). V českých, moravských a slezských pověstech je téma bludných kamenů poměrně časté, jedná se však výhradně o eratické balvany ve volné krajině neobvyklého tvaru či umístění, které „zabloudily“ na své současné místo pohybem pevninského ledovce. Už v prehistorické době byly často využívány pro kultovní účely a dodnes se k nim váže celá řada místních pověstí. Ale i zvláštní kameny jako pozůstatky původní městské dlažby jsou tématem lidové slovesnosti. Tak například kovová podkova zasažená do dlažby náměstí v Náchodě je prý památkou na útěk Fridricha Falckého ze země a šlápnutí na ni přináší štěstí; tématem jiné, tentokrát loupežnické pověsti, je kámen ve tvaru podkovy vsazený do dlažby náměstí v České Kamenici, který připomíná statečnou děvečku, která vypátrala sídlo lupičů a při útěku zpátky do města pod ní na tomto místě padl schvácený kůň (ve skutečnosti jde o jeden z mezních kamenů vytyčujících místo, kde mohl být o jarmarku prodáván dobytek). Vydlážděné kříže jako připomínky památných či mimořádných poprav se nacházejí například na náměstí ve Slaném či Starém Městě pražském. Konečně, v lidové slovesnosti různých narativních žánrů (tedy nejen pověstí, ale i pohádek, humorek a memorátů) se vcelku běžně vyskytuje motiv ztráty orientace jako následku šlápnutí na bludný kořen. Je pozoruhodné, že v dnešní době technologických možností navigace, orientace a dopravy se i v současných pověstech vyskytuje motiv časoprostorového bloudění (Pohunek 2015: 86, 113, 138, 142).

V rámci české lidové slovesnosti (ale pravděpodobně i v kontextu celoevropském) tedy není českobudějovická pověst tematicky nijak výjimečná a lze ji podle různých folkloristických typologií (a také dle jejich různých variant) zařadit do skupiny pověstí etiologických, tedy přinášejících „vysvětlení či objasnění existence, podoby nebo charakteru některého jevu“ (Otčenášek 2014: 520), případně i místně historických (ibid: 519). V literární klasifikaci (Mocná – Peterka 2004: 509–514) se tzv. místní pověsti vyprávějící „o magické moci a skrytém tajemství konkrétní lokality“ nepovažují za podskupinu pověstí historických, nýbrž jsou samostatným typem zahrnujícím mimo jiné i pověsti etiologické, které se „vztahují ke vzniku či zániku podivuhodných přírodních útvarů nebo starobylých stavebních památek“ (ibid: 510). Podle starší typologie místních pověstí, kterou vypracovala etnografka Libuše Pourová (1963: 67–73) lze pověst o bludném kameni zařadit do skupiny „II.4.a“ („Vznik a původ jednotlivých lokálních objektů“ / „Lokální objekty vzniklé jako památka nějaké události“ / „Kámen označuje místo neštěstí nebo zločinu“), současně však i „IV.3“ („Osudy jednotlivých objektů a jejich vlastníků“ / „Příhody poutající se k jednotlivým objektům“ / „Objekty, kde se něco významného přihodilo“). A pokud se zaměříme

na druhý aspekt pověsti, tedy nikoli na původ bludného kamene, ale na to, co dodnes způsobuje těm, kdo jej v dané době překročí, pak by pověst náležela též do skupiny „V.A.1“ („Působnost, význam a kouzelná moc jednotlivých objektů“ / „Objekt projevuje nějakou moc nebo schopnost“). V praktickém a nejnovějším katalogu motivů pověstí podle etnologa a folkloristy Jana Pohunka (2015: 80–96) lze pověst o bludném kameni zařadit do kategorie „A.1.2“ („Historizující interpretace a události odlišné od skutečnosti“ / „Původní odlišná funkce místa“ / „Popravističtvo“), ale též „A.2.1.1“ („Lidské osudy spojené s místem“ / „Úmrtí na místě“ / „Zahynul zde velký počet lidí“), ve druhém aspektu „D.8.2“ („Zvláštní pocity a smyslové i mimosmyslové fenomény“ / „Dezorientace“ / „Bloudění“). Na druhou stranu, přestože je pověst o bludném kameni těsně spjata s městským prostředím, nelze ji vzhledem k jejímu stáří řadit do kategorie tzv. městských, tedy současných (novodobých) pověstí, jak ji v českém prostředí etabloval a dále rozvíjí především etnolog a folklorista Petr Janeček (např. 2009).

V každém případě lze shrnout, že česko-budějovická pověst o bludném kameni je významově velmi komplexní a pomocí rysů obecně typických pro pověst – tedy jednoduchého děje, jenž se odehrává na jednom místě a v krátkém časovém úseku, s jednoduchou zápletkou a malým množstvím postav, vyprávěného prostým až kusým stylem bez dějových odboček, jenž má výsledně stručný charakter zprávy (Mocná – Peterka 2004: 509) – sděluje, přesněji řečeno propojuje dva základní typy informací: 1) co dotýčný kámen připomíná a na jakou dávnou událost odkazuje, 2) co dodnes způsobuje a proč se mu říká „bludný“.

HISTORICKÉ ZDROJE POVĚSTI

Právě v prvním aspektu svého významu je česko-budějovická pověst v kontextu jiných podobných pověstí nicméně přeci jen zvláštní a pozoruhodná tím, že událost, na kterou odkazuje, má zřejmě základ nejen reálný, historický, ale do určité míry i písemně doložený a alespoň rámcově rekonstruovatelný. K základnímu jádru příběhu, jímž je hromadná poprava několika mladíků, kteří kladli odpor městskému rychtáři, totiž odkazuje jako k zaznamenání hodné události hned několik česko-budějovických kronik (Pletzer 1970). Asi nejstarší dochovanou zmínkou je stručná zpráva uvedená v záhlaví tohoto článku, která pochází z raně barokní, německy psané kroniky sládka a konšela šlechtického původu Davida Doudlebského ze Sternecku, jenž ji pravděpodobně převzal z nějaké nedochované městské knihy, ke které měl jako konšel a obecní starší snadný přístup. V do-

lovném znění přešel jeho záznam do několika dalších kronik. Jen o málo mladší kronika městského pokladníka a konšela Šimona Christeindla navíc klade den popravy na středu po Misericordia Domini, což v roce 1478 připadalo na 8. duben. V další kronice je však zpráva zařazena už k roku 1470 a popravení mladíci jsou výslovně označeni jako synové zdejších měšťanů. Jinou kroniku, která je dnes už neznámá, měl na konci roku 1664 v ruce i známý barokní historik Bohuslav Balbín, který datum popravy klade na den sv. Lucie (tj. 13. prosinec) roku 1478. Jeden z dalších kronikářů vycházel z téhož zdroje jako Balbín, ale vrací se k roku 1470 a navíc uvádí jméno rychtáře, jímž měl být Jan Koczenczogel. Dále uvádí, že ostatky popravených byly uloženy v místním dominikánském klášteře. V dalších kronikách se liší především konkrétní data, kdy mělo dojít k popravě. Všechny prameny se nicméně shodují na odporu deseti lidí proti rychtáři, ačkoli žádný ani nenaznačuje, co konfliktu předcházelo a jak k němu došlo. Historik Karel Pletzer, který se touto pověstí zatím jako poslední zabýval, nenašel v městském archívu nic, co by mohlo vysvětlovat či blíže upřesňovat uvedenou kronikářskou zprávu, „pouze v jednom záznamu z jednání městské rady v roce 1552 je opožděná zmínka, že ještě za paměti lidské bylo v Českých Budějovicích popraveno na jednu deset osob“ (Pletzer 1970: 15), což lze snad považovat za nejstarší písemný zdroj pozdější pověsti. Z formulace záznamu je patrné, že ačkoli byl příběh zachycen v celé řadě česko-budějovických kronik, jeho nejstarší základ leží v místní paměti a ústním tradování.

Pokud jádro příběhu i pozdější rozpracovanou pověst konfrontujeme s historickými fakty, lze dospět k několika opatrným závěrům. Rychtář Koczenczogel (v jiných verzích pověsti též Katzenzagl, Katzenjagel, Katzenhagel či Katzenzogel) skutečně v Českých Budějovicích v roce 1470 působil, avšak nejmenoval se Jan, nýbrž Ondřej a zemřel přirozenou smrtí v letech 1481–1482, nicméně vdova po něm se znovu provdala za Jana z Krumlova, který poté přijal její příjmení (Huyer 1910: 3; Pletzer 1970: 16). K tomu je třeba dodat, že v té době už nebyl úřad rychtáře dědičný, protože v roce 1457 dal král Ladislav Budějovickým právo svého rychtáře volit. Rychtář se tak stává úředníkem zcela podřízeným městské radě a v jejím čele stojícímu purkmistrovi (Janoušek 1965: 9). I s tímto výrazným oslabením původní moci byla však nadále funkce rychtáře ze své podstaty konfliktní. „Rychtář byl velmi zaměstnaný člověk a také velmi nenáviděný, na kterého si často jednotlivé strany stěžovaly, někdy až ke králi. Pokud to došlo až tak daleko, stála ovšem

městská rada vždy na straně rychtáře a obhajovala ho“ (Huyer 2002: 8). Ačkoli mnoho jmen ve vedení města v sedmdesátých letech 15. století neznáme (Pletzer 1969: 47), objevuje se v několika pozdějších verzích pověsti postava primátora Jiřího Weisse, který však úřad poprvé zastával až v letech 1503–1504 (Kovář 2008: 36). Je ovšem pravda, že na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 15. století došlo v Českých Budějovicích k patrnému posílení funkce primátora jako prvního z purkmistrů obdařeného zvláštními pravomocemi a autoritou (Kovář 2008: 6). Mezi takové pravomoci primátora patřilo i to, že předsedal soudu, zatímco rychtář přednesl obžalobu (Šindelář 2012: 11). Pozdější literární verze pověsti kromě jmen rychtáře a primátora uvádějí i jména dalších postav – provaznického tovaryše Filipa Rohrmanna, jeho milé Markéty (tato jména se ve většině zpracování nemění) a jejího otce, vězněného, strážného či hlásného Hanse Steinstocka (v jiných verzích též Steinflocka, Šönflocka či Šenfloka). Také obě posledně jmenované postavy mají částečně reálný základ, nebyly však v příbuzenském vztahu a jejich příjmení pochází z novější doby (Huyer 1910: 3). Jméno rebelantského zbojáře či mečíře jako hlavního hybatele příběhu a osnovatele spiknutí většina verzí pověsti neuvádí, zřejmě v důrazu na jeho cizí původ.

Že by skupina mladíků mohla plánovaným převratem skutečně ohrozit či zvrátit politickou orientaci královského města, nepovažuje historik Karel Pletzer za věrohodné. Stejně tak pochybuje, že by tak přísný hromadný trest postihl místní rodáky a měšťanské synky, spíše mohlo jít o vandrující tovaryše, tuláky nebo vojenské žoldnéře (Pletzer 1970: 15). Nicméně setnutí hlavy jako trest za kladení odporu rychtáři či dokonce za jeho zabití by skutečně připadalo úvahu, protože rychtář, odpovědný za zachování veřejného pořádku a disponující zatýkácí a původně i soudní pravomocí, byl postavou chráněnou městským právem a tudíž zcela nedotknutelnou (Huyer 2002: 8; Hoffmann 2009: 408). Setnutí mečem bylo obecně považováno za čestnější způsob popravy a kromě šlechticů se vztahovalo na provinilce, kteří se dopustili většího množství krádeží, cizoložství, svatokrádeže nebo vraždy v afektu či ve rvačce, tedy nikoli vraždy zákeřné (úkladné) nebo loupežné – na ty se vztahovaly tresty horší, především lámání v kole (Šindelář 2012: 81). Poprava mečem (na rozdíl od popravy sekerou, která se v českém prostředí používala spíše výjimečně) se však neprováděla na špalvu, jak tomu chce lidová představitost a ústní tradice, nýbrž v kleče, případně na nízké stoličce (ibid.). K popravě mělo být podle pozdějších verzí pověsti

použito tří katovských mečů, v městském muzeu údajně dochovaných. Přestože je dnes prokázání autenticity katovských mečů velmi problematické, protože dohledání jejich původu je mnohdy nemožné a historismus a romantismus 19. století neváhal vyrábět jejich kopie a falzifikáty (Knoll 2011: 67–68), ve sbírce dnešního Jihočeského muzea se skutečně zachoval unikátní soubor popravčích mečů a mučících nástrojů budějovického hrdelního práva (Petráš 2003: 78), ty však zřejmě pocházejí až ze 17. století. Dříve se objevil i názor, že tři z těchto mečů jsou meče rychtářské, které sloužily jako odznak moci a k popravám se nepoužívaly (Huyer 2002: 14), dnes se však jejich popravčí účel nepochybně.

Také poloha kamene na místě popraviště může odpovídat skutečnosti, protože na českobudějovickém náměstí se popravovalo mečem až do roku 1551 (Huyer 2002: 14). Ovšem stáří bludného kamene je nejisté už jen proto, že pověst jednoznačně nespécifikuje, zda se poprava odehrála na místě již tehdy vyznačeném kamenem, nebo byl kámen takto označen či zasazen až dodatečně po události. České Budějovice začaly dláždít ulice a snad i náměstí přinejmenším od roku 1364, a to přímo z příkazu císaře Karla IV. (Kovář 2006: 25), nicméně v nevelkém výkopu před radnicí byly archeologicky zachyceny stopy po několikerém starším štětování a dláždění (Koblasa 2008: 153). V letech 1721–1727 bylo zároveň se stavbou kašny celé náměstí předlažďováno a k dílčím úpravám došlo i před návštěvou císaře Františka Josefa I., v létě roku 1895 (ibid.). První literární zmínky o bludném kameni však pocházejí z poloviny 19. století, takže bludný kámen ponechaný v dnešní keramické dlažbě z roku 1939 může pocházet z doby barokních úprav (Kovář – Koblasa 1998: 80–82). Zároveň však nelze vyloučit možnost, že jde o kámen středověkého původu, který byl (z důvodu vytesaného křížku nebo už tehdy kolující pověsti) při barokních úpravách v dlažbě záměrně zachován.

Už v jednom z kronikářských záznamů se objevuje informace, že těla popravených byla uložena v místním dominikánském klášteře, a to v místě, „kde se zvoní“ (v pozdějších verzích „kam ústí zvonové provazce“). To by mohlo znamenat klášterní zvonici, tedy věž dnes nazývanou Bílá, nebo místo v presbytáři pod sanktusníkem. Obě místa se pro ulo-

žení ostatků popravených nejeví jako pravděpodobná, proto se i většina pozdějších literárních zpracování shoduje na místě za presbytářem klášterního kostela (dnešní Piaristické náměstí), kde se skutečně až do poloviny 18. století nacházel hřbitov spíše pro méně majetné vrstvy obyvatel (Kovář 2001: 11).

Kromě vlastního náměstí jako dějiště poprav a klášterního kostela jako možného místa uložení ostatků se v pozdějších verzích pověsti objevuje jižní hradební věž zvaná Manda (podle jména majitelky vedlejších lázní), kde věžný neboli hlásný se svou dcerou bydlí a vykonává službu. Tato hranolová věž ze 14. století byla zbořena v roce 1904, tedy v době, kdy pověst již nabyla literární podoby. Hostinec U (Zlatého) Hroznu jako údajné místo setkávání spiklenců se měl nacházet v téže ulici (dnes Široká, dříve též Soukenická), zřejmě jako důsledek skutečnosti, že v této ulici je nad jedním z domů dodnes zachované domovní znamení vinného hroznu. Umístění hostince právě do této ulice může mít historické opodstatnění, protože se zde nacházelo větší množství právovarečných domů (Huyer 1910: 3).

K události, o níž pověst vypráví, skutečně mohlo dojít v sedmdesátých letech 15. století, jehož třetí čtvrtina byla pro tradičně katolické a současně politicky exponované královské město velice vypjatá. Následující dramatické desetiletí odstartovalo už ubití stoupence a přítele krále Jiřího z Poděbrad, primátora Ondřeje Puklice v roce 1467, který byl zlynčován zástupci politické opozice převážně z řad německých měšťanů, když chtěl před městem zatajit papežskou bulu o králově exkomunikaci (Pletzer 1995; Kovář 2007). Přestože se po jeho smrti tato opozice dostává do vedení města, snaží se s králem vycházet zpočátku smírně a v jeho zápase se Zelenohorskou jednotou zachovávat několik měsíců neutralitu, poté se však pod nátlakem papežské klatby uvalené na město musí krále Jiřího zříct, v roce 1468 se přiklonit spolu s Plzní, Jihlavou, Znojmem, Olomoucí a Brnem k Jednotě zelenohorské a za svého ochránce (o několik měsíců později i krále) uzнат Matyáše Korvína (Beneš 1968). Následující desetiletí se tedy město podřizovalo nikoli králi Vladislavovi v Praze (který nastupuje roku 1471 po smrti Jiřího), ale

Popravčí zvon umíráček z doby kolem roku 1500 dříve umístěný na českobudějovické radnici s unikátním česko-německým nápisem „KHOŽ POD TENTO ZVONEC POVEDOU, MARIA HILF“. © Josef Ehm, Jihočeské muzeum.

Hradební věž zvaná Manda v Českých Budějovicích ze 14. století v době před svým zbořením roku 1904. © Autor neznámý.

protikráli Matyášovi v Budíně, což s sebou nese i nutnost přijmout a vydržovat jeho nechvalně známou žoldnéřskou posádku. Nejasná vnitropolitická situace se musela odrážet i v celkově neuspořádaných poměrech ve městě (Pletzer 1969). Že byl v té době budějovický kat velmi zaměstnaný, svědčí i to, že když byl v roce 1476 žádán k zapůjčení do Soběslavi, odpověděla městská rada, že to není možné, protože jej sami potřebují v Budějovicích (Huyer 1910: 4). Proto lze shrnout, že „k události došlo nejspíše v roce 1478 a jednalo se o blíže neurčitelnou výtržnost většího rozsahu, při níž byl zraněn městský rychtář nebo jeho pomocníci. Přísný trest měl zřejmě exemplární charakter s cílem zabránit opakování podobných případů. Odsouzenec lze sotva považovat za syny zdejších měšťanů a mnohem pravděpodobnější se jeví domněnka, že pocházeli z řad uherského vojska Matyáše Korvína, které mělo chránit České Budějovice a o němž je známo, že si počínalo násilnický“ (Pletzer 1970: 16). Snad tedy několik příslušníků uherské vojenské posádky nějakým vážným způsobem porušilo městské právo a při zatýkání rychtářem kladlo ozbrojený odpor, což bylo okolností dvojnásobně závažnou a přitěžující, jež vyústila v rozsudek hromadné popravě.

OTÁZKA ÚSTNÍHO TRADOVÁNÍ

Pokud vyjdeme z pojetí pověsti jako toho, „co se povídalo a uchovalo“ (Mocná – Peterka 2004: 509), tedy soustředíme se na otázku jejího původu v ústním podání, může být zachycení či dokonce tradování jádra příběhu v městských knihách a kronikách argumentem proti její původní „lidovosti“. Na druhou stranu je třeba připustit, že „pověsti nejsou produktem jediné doby, jediné situace“ a „mnohdy dnes již ani nelze bezpečně zjistit, zda vůbec někdy taková pověst žila jako lidové vyprávění, či zda jde jen o pověst knižní“ (Pulec 1959: 49–50). I v případě českobudějovické pověsti o bludném kameni se lze jen dohadovat, jestli vedle jádra příběhu zaznamenaného písemně kolovala současně pověst mezi lidmi. Zdá se to však pravděpodobné. Tak mimořádná událost, jakou byla hromadná poprava deseti mladých lidí (podle některých zdrojů dokonce synů zdejších měšťanů), musela i v následujících generacích podněcovat představivost a nezdá se, že by kronikáři přejímali tak stručný a málomluvný záznam o události, která by byla ve městě dávno zapomenutá a bez jakéhokoli významového podtextu. Navíc vidíme, že postupně byly k jádru příběhu přidávány přesnější detaily, které sice mohly vycházet z písemných pramenů, které se nám nedochovaly, stejně tak ale mohly reflektovat vývoj pověsti v jejím ústním trado-

vání. Vzhledem k nízké gramotnosti běžných měšťanů, nepřístupnosti městských knih a obecné nedostupnosti ručně psaných kronik musela ústní tradice daleko spíše působit na tradici kronikářskou než naopak. Především víra v neblahé následky překročení kamene, který označuje (někdejší) popravě, může být velice stará a původní, i když je otázka, jestli byla s příběhem o deseti popravených spojena už od počátku (či mu dokonce předcházela), nebo ke spojení obou motivů došlo až dodatečně. Stejně tak je třeba připustit možnost, že jde o pověst, která byla teprve později připojena k jádru příběhu, jenž byl původně (až do přelomu 19. a 20. století) pokládán za skutečnou historickou událost. Že atypický kámen zasazený do dlažby náměstí přitahoval pozornost a že různá vyprávění o něm žila v ústní tradici, svědčí i to, že původně existovala i alternativní varianta pověsti (nikde v písemných pramenech nezaznamenaná) o devíti popravených studentech, kteří se dopustili blíže nespecifikované vraždy. Zajímavá je také zpráva, že „před lety chtěl ‚bludný kámen‘ zdejší dlaždič vyzvednout, aby se přesvědčil, zda pod ním snad není, jak se vypráví, zahrabán cenný poklad, ale bylo mu to nepochopitelným způsobem zapovězeno“ (Böhm – Zdiarsky 1904: 111). Postupně byly k jádru příběhu přidávány další, v kronikách již nezaznamenané podrobnosti, a to motiv cíleného spiknutí proti pořádkům ve městě a slib vzbouřenců, že se vzájemně nevyzradí. Oba tyto motivy – stejně jako motiv nešťastné lásky, jejíž vinou dochází k prozrazení, zatčení a popravě rebelů – jsou zřejmě dodatečné a velmi mladé. Ještě v roce 1891 v jedné z místopisných publikací o městě tyto romantizující motivy zcela chybějí a pouze se píše, že šlo o městské synky „dopuštějící se (...) při noční pitce výtržnosti“ (Štvrtník 1891: 25, 2016). V každém případě je zjevné, že kromě dramatických a romantizujících momentů byly do pověsti přidávány dílčí dobové reálie (zachovalá hradební věž, konkrétní hostinec v určité ulici, meče dochované v městském muzeu atd.).

LITERÁRNÍ ŽIVOT POVĚSTI

K prvnímu literárnímu zpracování a tedy definitivnímu konci „prvního života“ českobudějovických pověstí, mezi nimi i pověsti o bludném kameni, dochází v polovině 19. století. Tak se ze strohé zprávy o deseti popravených a snad i ústně předávané víry v neblahé následky překročení bludného kamene stává literárně zpracovaná povídka, která se dále šíří a reinterpretuje písemně a publicitou v místním tisku se dostává zpět do širokého obecného povědomí a ústní tradice. Tak dochází k její „dru-

hotné folklorizaci“ (Otčenášek 2012: 15), která nicméně s literární tradicí nevyhnutelně interferuje a interaguje (Pulec 1959). Podívejme se nyní na několik nejvýznamnějších literárních zpracování této českobudějovické pověsti, které dodnes ovlivňují, jak se pověst nejen vypráví, ale také vykládá a chápe. Jako východisko komparace jednotlivých verzí pověsti nám poslouží její současná a nejběžnější verze převyprávěná v úvodu tohoto článku. Všimát si nebudeme detailních odlišností, ale pouze těch, které nějakým způsobem posouvají vyznění příběhu nebo se liší v důrazu na jeho určité aspekty. Na závěr uvidíme, že pověst si i navzdory svým častým literárním adaptacím nadále žije svým vlastním (druhým) životem v ústní tradici a stále na sebe nabaluje provokativní nejasnosti a otázky.

V polovině 19. století německý novinář a redaktor Ernst Franz Richter (1817–1870) vybral z dochovaných městských kronik několik zajímavých událostí, dal jim rozvinutou literární podobu a průběžně je publikoval na stránkách místního německého tisku. Ještě předtím Richter využil motiv bloudění jako následku šlápnutí za bludný kámen ve své divadelní komedii z doby císaře Josefa II., která se hrála ve zdejším městském divadle. Posmrtně byly Richterovy pověsti a historická vyprávění spolu s přehledem dějin města začleněny do knižního souboru jihočeských pověstí vlastivědného publicisty Eduarda J. Richtera (1881: 1–156). Nedávno bylo toto dílo publikováno jako reprint (Richter – Richter 2016). Už toto prvotní literární zpracování českobudějovických pověstí bylo způsobem jejich interpretace, neboť Richter je zjevně využíval též pro politické účely – v atmosféře rostoucího česko-německého soupeření, jež bylo pro České Budějovice od poloviny 19. století charakteristické (King 2002), dával kladným postavám německá jména, zatímco postavám záporným jména česká (Pletzer 1970: 16). Konkrétně v pověsti o bludném kameni nicméně není tato národnostní tendence nijak patrná. Otisk základního rámce příběhu, jak je dochován v mnoha kronikách, je v Richterově zpracování zřetelný (sám výslovně uvádí, že vycházel z dnes už neexistující barokní kroniky Šimona Christeindla), nicméně oddělit v jeho díle předávanou ústní tradici od jeho vlastní autorské invence a romantizující fabulace je velmi problematické. Určitým vodítkem a snad i důkazem, že právě Richter zasadil do příběhu motiv spiknutí prozrazeného vinou nešťastné lásky, může být zachycení pověsti v českém vlastivědném průvodci z téže doby, který Richterovu literární verzi ještě nezná a podává tak pověst v nejednodušší podobě, jež snad odráží její původní

znění v ústní tradici: „Roku 1470 na den sv. Lucie bylo na náměstí smutné podívání. Bylo tam deset mládenců odpraveno (tři popravni meče posud na radnici se chovají), protože nechťeli ze své společnosti udati toho, jenž byl městského rychtáře Katzenzagla usmrtil, když je chtěl při jejich rozpustilostech zabavit. Pověst ujišťuje, že prý ten, kdo přes popravni onen kámen nevědomky přejde, celou noc pak bloudí“ (Herold 1861, 2007: 22). Richter den popravny ve shodě se zmíněnou Christeindlovou kronikou klade na středu 9. dubna roku 1478, což téměř všechna další zpracování přejímají, ačkoli ji oproti Richterovi kladou hned na následující den po zatčení. Především však Richter poprvé rozehrává pověst jako literární drama s šesti hlavními postavami – rychtářem Katzenjagem, primátorem Jiřím Weissem, provaznickým tovaryšem Filipem Rohrmannem, jeho milou Markétou a jejím otcem, vězným Hansem Steinstockem. Jméno rebela Richter neuvádí, charakterizuje jej pouze jako zbrojřského tovaryše, který „se teprve před nedávnem vrátil z vandru, a sice, jak se říkalo, z Uher, a prý vlastnil hodně peněz, při pitkách strhával mladé lidi k sobě a dychtivě je sváděl nejen k nevědomosti vůči jejich pánům a králi, ale také k odpadlictví od víry“ (Richter 1891: 26). Uherská zkušenost ústředního hybatele příběhu se kupodivu v většině pozdějších zpracování vytratila, zůstal však důraz na jeho cizáctví, u českých autorů specifikované jako německví či dokonce německý původ. Podobně se z většiny pozdějších verzí ztratil i motiv nešťastné lásky Filipa a Markéty, neboť dívčin otec podle Richtera jejich vztahu nepřál a tím více byl motivován udat Filipa s jeho druhy městské radě. Richter zapracovává a ještě více vyhrcoje v dalších verzích přejímaný, ale různě interpretovaný slib přísahy spiklenců „držet pospolu na život a na smrt a k dosažení svého předsevzetí neušetřit ani přátele, příbuzné, ba dokonce ani své vlastní otce“ (ibid.). Filip je tedy vázán slibem loajality, nikoli však mlčením o chystané akci, a proto nemusí před svou milou cokoli tajit. Teprve bezprostředně před popravou se tato loajalita projeví i tím, že nikdo neprozradí skutečného viníka. Jako jeden z mála autorů Richter upřesňuje další osud Markéty, která po popravě svého milého odchází jako jeptiška do krumlovského kláštera. Richter uvádí i přesné časové údaje zatčení (v neděli v 11 hodin večer) a popravny ve středu (mezi 9. a 10. hodinou dopolední), což má velký význam v propojení příběhu s vírou v magickou moc bludného kamene: „Kdo od té doby (...) v téže hodině, kdy hlava skutečného viníka z oněch deseti byla odřata od těla, nevědomky překročí ten kámen, který pokrývá ono krví

skropené místo, toho postihne náhlý zmatek, zapomene na cíl a účel své chůze a bloudí kolem po několik minut, než mu spadne hustý závoj z očí a vrátí se mu vědomí; z této příčiny se onen kámen nazývá budějovický bludný kámen“ (ibid: 29). Je pozoruhodné, jak zásadně se tento hlavní motiv pověsti proměňuje v dalších literárních verzích i ústním tradováním. V Richterově verzi je zcela přesný okamžik magické moci kamene záměrně utajený, podobně jako zůstalo tajemstvím, kdo byl skutečným vrahem rychtáře. V každém případě to však může být doba dopolední a nikoli večerní. Navíc kámen způsobuje zmatení a bloudění pouze chvilkové. Richter dále zmiňuje, že k hromadné popravě bylo třeba využít služeb tří katů (v pozdější tradici zůstala jen trojice údajně dochovaných mečů), kteří „oddělili nerozvážené, mladické hlavy od horkokrevných srdcí, byla-li by zůstala prosta jedu svádění, jistě by byla tloukla jen pro spravedlnost a měšťanské ctnosti“ (ibid: 28). Závěrem autor dodává i mravoučné ponaučení: „Každý mladík, který je hnán falešnou ctižádostí a je omotan sítí svodu, nechť si vzpomene na bludný kámen a je pamětliv oněch deseti nešťastníků, kteří, protože ochotně naslouchali pokušiteli, museli svou lehkovážnost odpykat smrtí“ (ibid: 29–30). Tím současně odůvodňuje, proč kámen na místě popravny způsobuje právě bloudění a svedení z původní (správné) cesty.

Následně v letech 1877–1887 publikoval na stránkách německého spolkového časopisu řadu pověstí z jižních Čech středoškolský profesor Franz Hübler (1845–1931). V případě pověsti o bludném kameni (Hübler 1876/1877) uvádí, že vycházel z kroniky městského úředníka a posléze radního Jana Jiřího Millauera ze sedmdesátých let 18. století. Hüblerův přístup k pověstem je v jistém smyslu protikladný dramatickému, literárnímu a romantizujícímu pojetí E. F. Richtera. Hübler méně často pojmenovává postavy, nepopisuje jejich vzhled a nepsychologizuje jejich jednání, zřídka používá přímou řeč a nijak se nepokouší vyhrcovat dramatické napětí. Jeho vyprávění je stručné a přitom obsažné, osvobozené od jakýchkoli literárních ambic, a tak je velice blízké ústnímu podání a tradování. Z určitých detailů, které přejímá, je patrné, že Richterovu verzi musel znát a reagovat na ni, na druhou stranu některé důležité aspekty pověsti zásadně mění. Hübler neuvádí oproti Richterovi historický kontext ani přesná data, nepojmenovává postavy obou milenců, dokonce neuvádí ani původ zbrojře jako původce spiknutí. Motivy jeho jednání, charakter vzpoury i přísaha věrnosti a loajality jsou však formulovány podobně jako u Richtera. Zásadním rozdílem je, že

Hübler namísto počtu deseti spiklenců uvádí jen devět a účinek bludného kamene sice spadá též mezi devátou a desátou hodinu, avšak nikoli dopoledne, nýbrž (snad ve shodě s původní ústní tradicí) večer. Přitom už nejde jen o chvilkovou ztrátu orientace a paměti, ale o večerní bloudění městem a neschopnost najít svůj domov. Právě tato verze se definitivně ujala v téměř všech následujících zpracováních. Dále Hübler uvádí jinou, alternativní pověst, podle které bylo na místě bludného kamene popraveno devět studentů za blíže nespifikovanou vraždu. Také oni se vzájemně zavázali přísahou, a protože žádný z podezřelých ani během výslechu útrpným právem neprozradil viníka, byli popraveni všichni. Kromě toho Hübler uvádí další, poněkud překvapivé tvrzení. „Kromě jmenovaného bílého bludného kamene se v blízkosti kašny nachází ještě druhý. Ten je menší než první, tmavší barvy a je označený vytesaným křížem. Leží zhruba dvacet kroků od kašny proto východní řadě domů a nelze jej najít tak dobře jako ten bílý“ (Hübler 1876/1877: 164). Dnes, po posledním předláždění náměstí v roce 1939, zůstal v dlažbě jen jeden kámen s křížkem označovaný jako bludný – znamená to, že tento kámen (jenž má skutečně bílou barvu a odpovídá uvedenému umístění) původně takto označen nebyl a křížek byl do něj vyseknut až v novější době? Vzhledem k tomu, že Franz Hübler, stejně jako i další autoři, kteří tento údaj přejímají, v Českých Budějovicích působil, nelze tuto informaci brát na lehkou váhu. Jak ještě uvidíme v závěru, jeden hypotetický výklad se pro tuto nejasnost nabízí.

Jako první český autor literárně zpracoval několik českobudějovických pověstí básník, novinář a překladatel Otakar Mokřý (1854–1899), jeden ze tří členů (spolu s básníky Juliem Zeyerem a Františkem Heritesem) tzv. Vodňanského trojlístku, a to v rámci druhého svazku výpravné vlastivědné řady Čechy v redakci Františka Adolfa Šuberta a Františka Adolfa Borovského (Šubert – Borovský 1884, 2000). Mokřý klade poměrně malý důraz na organizátora spiknutí, kterého nejmenuje, pouze uvádí, že to byl nějaký mečír „z ciziny přibylý, který hlásal mezi třídou dělnickou výmluvnými slovy odboj proti králi a panujícímu pořádku“ (Mokřý 1884: 107). Naopak hlavní postavou je zde provaznický tovaryš, kterého pojmenovává českým jménem Václav, snad aby podpořil český živel v tradici města a dodal jeho postavě v očích českého čtenáře na sympatiích. Motiv nešťastné lásky zde mizí, protože postoj věžného Šönflocka ke vztahu obou milenců není nijak specifikovaný a nehraje žádnou roli v jeho udání. Naopak Mokřý klade

poměrně nápadný důraz na dobrou vůli konšelu a (jak přímo říká) „soucitého“ primátora Jiřka Weise, kteří se opakovaně, ale marně snaží vy-zvědět skutečného pachatele vraždy. Nejdra-matičtější moment přichází, když jako poslední na řadu přichází právě Václav, kterému je zno-vu nabídnuta milost a chvilku se zdá, že zaváhá a alespoň pro něj a jeho milou nebude mít událost tragický konec. Mokřý zejména v tomto momentu nezapře básníka: „Jinoch se zachvěl, hlavou jeho zakmitla čarolesklá vidina svobo-dy, zlatý paprsek neskonaleho blaha v náruči milencině zatřepetal svůdným kouzlem po uvadlých jeho skráních: nicméně pohled na mrtvolu bratří věrných danému slovu až do po-sledního oddechu strhal rázem čarodějnou síť luzných preludů a ze sinalých rtů vydrala se slova: ‚Staniž se mně jako ostatním.‘ Bubny zavířily a kat dokonal namáhavou práci“ (ibid: 108). Mokřý ve zjevné návaznosti na Hüblera uvádí, že popravených spiklenců bylo devět, což má u něj zřejmě souviset s bludnou mocí kamene, pokud je překročen právě v devět hodin večer. Mokřý tedy oproti Richterovi i Hüblerovi klade dobu účinnosti bludného ka-mene do implicitní souvislosti nikoli s dobou popravy, ale s počtem popravených. Jak ještě uvidíme, někteří následující autoři se přikláně-jí k jedné z těchto dvou základních variant, za-tímco jiným tato souvislost není zjevná nebo ji nijak nespecifikují. Kromě toho Mokřý přejímá Hüblerův údaj o variantě pověsti s devíti po-pravenými studenty i o druhém kameni, který se podle Mokřého s pravým bludným kamenem často mylně zaměňuje.

Po dalších dvaceti letech publikuje několik českobudějovických pověstí německý učitel a publicista Willibald Böhm (1875–1956) v rámci svého průvodce po městě (1904) a o po dalších dvaceti letech vychází tento upravený soubor pověstí samostatně (1924). Pro svou dokumentární i etnografickou hodnotu (ale také jako zajímavý pedagogický materiál pro výuku němčiny) je tato kniha po necelých osmdesáti letech vydána znovu v mírně upra-veném, česko-německém vydání (Lejsková – Hronová 2001). Ještě za Böhmova života byl tento soubor pověstí v rozšířené podobě začle-něn do obsáhlého místopisně-historického kompedia o Českých Budějovicích (Kratochvil – Meerwald 1930), kde však pověst o bludném kameni chybí, protože je zde namísto ní pře-tištěna obsáhlá starší historická studie Rain-holda Huyera z roku 1910. Böhmův přístup ke sběru pověstí „je veden národopisným úsilím a citem pro původní text. Jeho podání je stříz-livé, soustředěné na čistotu základního mo-tivu“ (Blümllová 2003: 113). V jeho snaze za-chytit pověst v podobě, která by co nejvíce

odpovídala specifikům ústního podání, lze Böhma považovat za následovníka Franze Hüblera. Pokud srovnáme Böhmovu pověst z roku 1904 s její o dvacet let mladší variantou, je zde patrná snaha autora dosáhnout co nej-větší úspornosti a vypravěčské zkratky, obejít se bez jmen, přímé řeči i jakékoli literární dramatizace. Motiv vzpoury je podobný jako u Richtera a Hüblera a kromě sociálně-třídních aspektů má i rozměr náboženský, který u českých autorů schází: „Tou dobou se ve městě usadil zbrojář, který na nočních pitkách v hospodě ‚U Hroznu‘ svedl mnoho mladých lidí k nepravé víře a štvál je proti pánům“ (Lejsková – Hronová 2001: 8). Za zmínku stojí, že německý pojem Irrglauben („nepravá víra“), který autor používá, může být chápán též jako „pomýlené učení“ či „blud“ v náboženském smyslu, čímž autor stejně jako Richter nazna-čuje souvislost příběhu s neblahými účinky „bludného kamene“ (Irrstein). Jinak u Böhma zůstává zachována vazba mezi hodinou popra-vy (mezi 9. a 10. hodinou dopoledne) a dobou účinku kamene (mezi 9. a 10. hodinou večer).

Po necelých dvaceti letech od nejstaršího Böhmova zpracování (ale tři roky před jeho sa-mostatným vydáním) zpracovává pověst český učitel a literát Václav Ambrož (1892–1979) ve své sbírce českobudějovických pověstí (1921), která byla pro své literární kvality po více než osmdesáti letech vydána znovu (2003) v re-dakci a s komentářem literární a kulturní his-toričky Dagmar Blümllové. Ambrož přejímá z Mokřého alternativní verzi pověsti o devíti popravených studentech a dokonce ji přímo spojuje s druhým kamenem, který je podle obou autorů s pravým bludným kamenem ne-správně zaměňován (Ambrož 1921: 47), čímž tuto nejasnost ještě vyhrocuje – výslovně uvá-dí, že příběh o studentech popravených na místě nepravého bludného kamene je pověstí odvozenou na základě skutečné události, jež se odehrála na místě kamene pravého. Po-věst o bludném kameni je tedy v jeho sbírce uvedena jako skutečná historická událost. Jak prozrazují detaily, Ambrož měl zjevně před sebou Richterův i Mokřého text, které nejen kombinuje, ale také literárně upravuje do po-doby propracované a dramatizované povídky. Oproti Mokřému neklade takový důraz na čes-ký původ provaznického tovaryše (zůstává u německého jména Filip Rohrmann), naopak zdůrazňuje cizí původ vůdce spiknutí, který přišel nikoli z Uher, ale odněkud z Němce a jeví takřka diktátorské sklony, když do jeho rukou skládají ostatní spiklenci přísahu na-prostého mlčení pod hrozbou ztráty vlastního života. Tu sice Filip v rozhovoru s Markétou de facto porušuje, odmítá však porušit slib věr-

nosti a společnosti vzbouřenců se zříct. Spor mezi oběma milenci, který podřimující starý věžný vyslechne, je tu vylíčen velmi detailně a vyhoceně. Dramatičnost je v textu posílena také tím, že příprava na vzpouru vrcholí právě ten večer, kdy dojde k zatčení spiklenců. Ambrož velmi negativně hodnotí nejen cizác-kého vůdce vzpoury proti králi a veřejnému pořádku, ale i samo spiknutí „na úkor klidného a spokojeného života“ (ibid: 47) považuje za „velezrádné a pošetilé“ (ibid: 53). Oproti Mokřému a Hüblerovi (a ve shodě s Richterem a Böhmem) uvádí, že spiklenců bylo deset, ale doba účinku kamene je v jeho verzi v devět ho-din večer, čímž se ztrácí vazba nejen mezi do-bou účinnosti bludného kamene a počtem po-pravených, ale i s dobou popravy, protože ani její hodinu neupřesňuje. Na druhou stranu po-dobně jako Richter a Böhm naznačuje, proč kámen vsazený na místo události způsobuje právě bloudění – na jeho místě byli popraveni „pobloudilci“ (ibid: 53). Ve shodě s jinými kro-nikami datuje událost už k roku 1470, ke konci vlády „šlechetského českého krále“ Jiřího z Po-děbrad, což ovšem postrádá logiku, protože v tomto roce byly už Budějovice pod vládou jeho rivala Matyáše Korvína a vzpoura spiklen-ců proti králi Jiřímu by se tak ve městě už ko-nat nemohla (protože byla dokonána na vyšší politické rovině).

V roce 1972 zpracoval pověst o bludném ka-meni spisovatel a překladatel Radovan Krátký (1921–1973) v rámci zamýšlené obsáhlé sbírky jihočeských pověstí, která se však vydání do-čkala až v roce 1996. Ačkoli je z několika deta-lů zjevné, že Krátký vycházel především z Ambrožovy literární verze, jeho zpracování je velice originální a pověst v jeho pojetí vyz-nívá dost odlišně než všechna předchozí zpra-cování. Už samotný literární styl se výrazně liší – Krátký je nápaditý vypravěč, který po-věsti podává mimořádně barvitým a živým ja-zykem plným neotřelých obrátů, přirovnání, slovních hříček, přísloví a rčení. Vypravuje po-věsti jako zábavné a současně i poučné příběhy se zájmem a současně z nadhledu, vtipně je komentuje, občas uvádí i vícero verzí téže po-věsti a průběžně se obrací ke čtenáři jakožto posluchači. Je to skoro opulentní oslava vypra-věčského umění, kde se osoba vypravěče neskrývá či nezůstává v pozadí, ale ve svém bezprostředním kontaktu se čtenářem (poslu-chačem) se stává součástí vyprávění jako živé performativní události. Z pověsti o bludném kameni Krátký stírá romantizující nádech předchozích verzí a dodává mu velice věro-hodný charakter události, která se vymkla oče-kávání a nešťastnou souhrou okolností vy-ústila v tragický závěr. Navíc uvádí pověst do

paradoxní, až tragikomické souvislosti s historickou událostí, která mu krátce předcházela, totiž se zavražděním budějovického primátora Ondřeje Puklice, po jehož smrti se aktéři vzpoury dostávají do vedení města. Pověsti tak předchází podrobné líčení předchozí reálné události, která jí tak dodává další, předchozími verzemi nepovšimnutý rozměr. „V těchto rozjitřených časech, kdy lest a křivda platila stejně jako poctivost a právo, přišel do Budějovic jakýsi mečíř z Němec, povahou zmije a jedním sršán. Končinou nad všechny končiny mu byl kraj při Rýně, ale nezdržel se tam, usadil se v Budějovicích, ač mu zde nešlo nic pod nos. (...) Co večer naznačoval ten muž v krčmě U Zlatého hroznu, že ví, kudy na to, jak nastolit v městě nový pořádek, ježto prý rebelie budějovických měšťanů zůstávala v půli cesty jak ušlý valach“ (Krátký 1996: 357). Kromě krajně negativního hodnocení hlavního strůjce události zdůrazňuje naivitu a nedospělost těch, kdo rebelantskému zbrojíři příkyvovali, a to včetně provaznického tovaryše Filipa. Výraznou změnu prodělává osoba hlásného na hradební věži. Ten totiž vzrušenou hádku obou milenců nevyslechne náhodou, ale již delší dobu pozoruje trápení své dcery, která se mu nakonec svěří se svými starostmi. Také jeho další kroky na rathaus jsou vedeny především starostí o štěstí své dcery a nemají charakter udání, protože tomu, co od Markéty slyší, nepřikládá nijak velkou váhu. „Spíše z dobré vůle, aby se Filip nedostal do louže a Markéta spolu s ním z louže do bláta, pověděl pánům, co večer předtím slyšel od dcery, a jak s pánebohem přišel, tak s ním odešel. Tak splnil povinnost, jak se sluší na dobrého služebníka města, vrátil se spokojeně domů, dceři se ani slovem nezmínil, kde byl – a když zase zvečera marně vyhlížela Filipa, utrousil, že Filip jistě bude zase chodit včas, jako chodíval dřív“ (ibid: 358). Ani primátor ani rychtář nepřikládají vlivu rebelantského mečíře velkou váhu a události tak dostanou zcela jiný spád, než všichni očekávají. Když se rychtář s biřiči vydává do krčmy, chce se „vlastně jen podívat těm bujným brachům od Zlatého hroznu na zub. Nezdálo se mu, že by mohl být někdo tak opovážlivý (...), a zamýšlel na ně jen pustit hrůzu“ (ibid: 359). Jeho smrt je tak dílem nastalého zmatku, protože „nikdo pořádně nevěděl, zda byl rychtář bodnut záměrně, či nešťastnou náhodou, ale ať tak či onak – městske právo dostalo ránu mezi žebra a kat si mohl chystat nářadí“ (ibid.). Krátký oproti všem předchozím verzím nijak nezmiňuje jakýkoli slib věrnosti či mlčenlivosti, kterým by se mládenci vzájemně zavázali, a pokud všichni mlčí a nejsou schopni dát primátorovi ani na pode-

sáté odpověď na otázku, kdo zabil rychtáře, je to proto, že buďto primátorově slibu milosti nevěří, nebo zkrátka nevědí. Konečně, zcela zásadně mění Krátký i účinek kamene, který je na místo popravě vsazen – „říkalo se mu bludný kámen, neboť každý, kdo to neblahé místo překročil, počínal si celý den jako vrtohlavý a všecko se mu obracelo rubem navrch“ (ibid: 360). Kámen tak nemá žádnou zjevnou souvislost s počtem popravených ani s dobou poprav. Krátký uzavírá pověst opět návratem k vraždě primátora Puklice a zdůrazňuje paradoxní (byť historicky neprokázanou) souvislost, že primátor Weiss, který nechal setnout v podstatě neškodné rebelanty a pouze rádobu spiklence, se do své funkce dostal opravdovou vzpourou, protože byl údajně jedním z osnovatelů záměrné likvidace předchozího primátora. „Čert aby se v tom vyznal – pověst možná chtěla původně říci jen to, že bývají někdy časy, kdy i vlk po vlku chňape“ (ibid.).

Stejně jako Radovan Krátký uvádí pověst do úzké souvislosti s vraždou primátora Ondřeje Puklice i etnografka a spisovatelka Helena Lisická (1930–2009). Ještě více než Krátký se soustředí na postavu věžného a příběh v její sbírce českých městských pověstí (Lisická 1986) dokonce nenese v názvu označení kamene, nýbrž právě jeho jméno. Lisická věrně nastiňuje dobový kontext a zdůrazňuje rozjitřenost doby konce vlády Jiřího z Poděbrad, kdy jsou poměry ve městě napjaté a kdy městský rychtář s biřiči kontroluje městské krčmy v rámci pravidelných obchůzek. Přesto mu unikne založení tajného tovaryšského bratrstva. Jeho zakladatel, mečíř příšlý z Němec, dovedně využívá přidušených poměrů ve městě a ve svém příslibu nových svobod a práva na spravedlnost účelově připomíná to, co se nedávno seběhlo: „Když se budete řídit mými radami, brzo s pány na radnici zúčtujeme, jako oni zúčtovali s bývalým primátorem Ondřejem Puklicem blahé paměti. A pak budeme v Budějovicích vládnout my! ‚To přísaháme!‘ volali tovaryši nadšeně a zvedali ruce k přísaze v horečném nadšení“ (Lisická 1986: 54). Přísahou je zde věrnost programu a nemá v sobě výslovný aspekt utajení, proto také poslední rozhovor Filipa s Markétou je velmi otevřený a jejich spor je vyhocený až do podoby výhrůžky, když Filip sebevědomě prohlašuje: „Jen mi nic nevyčítej! Mohla bys toho pak litovat! Až budu sedět v městské radě, začnou se po mě ohlízet všechny budějovické panny a já si budu vybírat. Dej si raději na mě pozor!“ (ibid: 56). V tomto zpracování se po dlouhé době znovu objevuje motiv nešťastné lásky, protože hlásný Šenflok svou dceru Filipovi nepřeje. Jeho postava je výrazně psychologizovaná, autorka

načrtává portrét osamělého, starého a nemocného člověka, který vždy dobře sloužil městu, ale cítí a ví, že už na to nestačí. Jeho udání není unáhlené, ale dobře zvážené a podloženo vědomím povinnosti, jedné z posledních, které ještě může pro město vykonat. V nastalé bitce během zatýkání není rychtář bodnut do srdce, nýbrž do krku. Zásadnější změnou je však to, že Filip nepředstupuje před kata jako poslední, ale jeho zdůrazněné váhání po nabídnuté milosti ještě na poslední chvíli umlčí strůjce vzpoury. „Mlč, Filipe! Mlč!“, vykřikl mečíř. „Tihle vrazi primase Ondřeje nejsou hodni, abys jim pověděl pravdu. Stejně tě zabijí“ (ibid: 58). Dále autorka završuje tragédii popravou tím, že se vrací k postavě Filipovy milé, která se „z toho neštěstí pomátla na rozumu. Pobíhala od jednoho člověka k druhému a každého zvala na svatbu, kterou bude mít s Filipem provazníkem, až se on stane pánem na radnici“ (ibid.). Za pozornost dále stojí, že ve shodě s Hüblerem a Mokřým autorka uvádí počet devíti popravených a dává jej (stejně jako Mokřý) do souvislosti s devátou hodinou večerní, během které kámen získává svou neblahou moc.

Zdaleka nejpodrobnějšího zpracování se pověst dostalo v témže roce (1986) v románu spisovatelky, překladatelky a literární historičky Zdeňky Bezděkové (1907–1999). Ta pověst nijak zásadně nemění a příběh jí slouží jako věrohodný základ mimořádně autentického vylíčení politických, sociálních a náboženských rozporů druhé poloviny 15. století. Autorka čerpá z kronikářských záznamů, pramenného studia dobových reálií, ale také z několika dalších českobudějovických pověstí a to vše organicky spojuje ve strhující historický příběh, ve kterém se malé osudy jednotlivců promítají na pozadí velkých dějin a naopak. Bezděková do pověsti zapracovává četné další postavy a motivy a v kontextu realisticky vylíčených vztahů mezi českými a německými měšťany, tovaryšské rebelie, cechovních pořádků a potlačovaného náboženského napětí rozehrává vzájemně propletené tragické příběhy dvou mileneckých dvojic – nešťastné lásky provaznického tovaryše Filipa a dcery věžného Markéty (jak je znám z předchozích verzí pověsti), ale také přimýšlí zápletku zakázané, utajované a posléze i zhrzené lásky platnéřského tovaryše Ondřeje a jeho tety Veroniky, manželky jeho strýce. Německý rychtář Johann Katzenzogel, přezdívaný „Mňouk“, je zde vylíčen jako všeobecně obávaný a nenáviděný. Jeho protihráčem a vůdcem vzpoury je právě Ondřej, o kterém se v předchozích verzích pověsti nic přesnějšího nedozvídáme, naopak zde se stává ústřední postavou románu. Bezděková podrobně

líčí jeho původ, motivace i postupné zrání plánu vzpoury, ke kterému získává spojence. Tato postava tedy již není bezejmenným německým cizákem, který ve městě bláhově rozdmýchává napětí a strhává s sebou další postavy k tragickému vyústění, ale jde o syna bratříckého válečníka z Horních Uher českého původu, který do města přichází na žádost svého strýce, mistra platněře, aby jako tovaryš doplnil nově vznikající kovářský cech. Jeho jiné zkušenosti ze světa, neutajované utrakvistické vyznání, ale i od dětství pocíťovaná touha pomstít smrt svého otce, ale i rodičů své matky z rukou uherských žoldáků pak vyhrocuje konflikt s nespravedlivými cechovními regulemi, náboženskou netolerancí a politickou orientací katolického města svěřivšího se pod ochranu neurvalé a nedisciplinované vojenské posádky uherského krále (a českého protikrále) Matyáše Korvína. Výsledně tato postava nese lidsky pochopitelné a sympatické rysy rebela v přidušeném městě a nešťastný konec jeho i jeho spojenců je postupně gradovanou tragédií, která začíná úsilím a o větší spravedlnost v cechovních regulích pro tovaryše a končí cílenou vzpourou, jejímž cílem je zadržet a zajmout prosebné městské poselstvo, které se hodlá v čele s purkmistrem vypravit ke králi do Budína se žádostí, aby stále držel město pod svou rukou a ustoupil od svého záměru ukončit soupeření s Vladislavem II. mírovou dohodou o postoupení Budějovic spolu s Plzní českému králi výměnou za jiná města na Moravě. V románu Zdeňky Bezděkové je tedy vzpoura podána se zjevnými sympatiemi a je reálná, velice závažná a konkrétně odůvodněná. Jejím završením má být výslovné nahrazení slabé a opatrnické městské rady spiklenci. K přísaze, že „nikdo nic a nikoho nevyzradí“ (Bezděková 1986: 232), dochází oproti jiným verzím teprve v samotném okamžiku překvapení městským rychtářem těsně před zatčením a odůvodňuje mlčení odsouzených před popravou. Filip tedy Markétě nemá důvod cokoli tajit. Zajímavým způsobem autorka řeší rozpor devíti, či desíti popravených – popravených je deset, ale vlastních spiklenců je jen devět – jeden z popravených, teprve dospívající chlapec, je do událostí zatažen víceméně nešťastnou náhodou, když těsně před zatčením přichází do hostince s varovným vzkazem, ale do plánu vzpoury nijak zasvěcen není. Za zmínku stojí, že dva z popravených jsou Němci, ostatní Češi. Podobně, jako ve zpracování H. Lisické, provaznický tovaryš Filip nepředstupuje před kata jako poslední. Jeho milá po jeho smrti sice neztrácí rozum, ale ve shodě s nejstarší Richterovou verzí se zcela ztrácí světa a od-

chází do kláštera. Zvláště je třeba zdůraznit, že ústřední symbol celého románu (který mu dává i název), tedy vlastní bludný kámen, není do dlažby vsazen teprve dodatečně jako památka na událost, následně opředena pověstí magické moci, ale trčí v městské dlažbě už z dřívějších dob a klopýtání několika postav o něj jako by postupně pečtilo jejich nešťastný osud. Už před událostí se o něm vypráví, že z nepochopitelných důvodů má sklon z dlažby vyčnívat vždy před nějakou popravou nebo alespoň zatčením. „Kolikrát prý jej už zatloukli – pokaždé vyleze ven, zkusili jej vykopat – druhý den byl zase na svém místě (...). A tak tam tvrdošíjně ční mezi kočičími hlavami, sám jediný hranol ostrých hran, a nosí lidem mrzutost a zmatky, neřkuli neštěstí“ (Bezděková 1986: 166). Teprve po popravě deseti mláďenců se na něm zázračně objevuje křížek. „Na znamení žalu sám se do kamene vryl, aby stvrdil jeho podivuhodnou moc: Vzkročíš-li naň, lehkovážný chodče, v hodinu popravni, zbloudíš a nedospěješ do svého domu, do své pozemské jistoty! (...) Neboť co svět světem stojí, člověk svá bloudění nerad přiznává svému člověčenství. Vymýšlí si, proč bloudí, aby se obloudil. Věky mijejí. Minulo bludné desetiletí města Budějovic. Errare humanum est“ (ibid: 245).

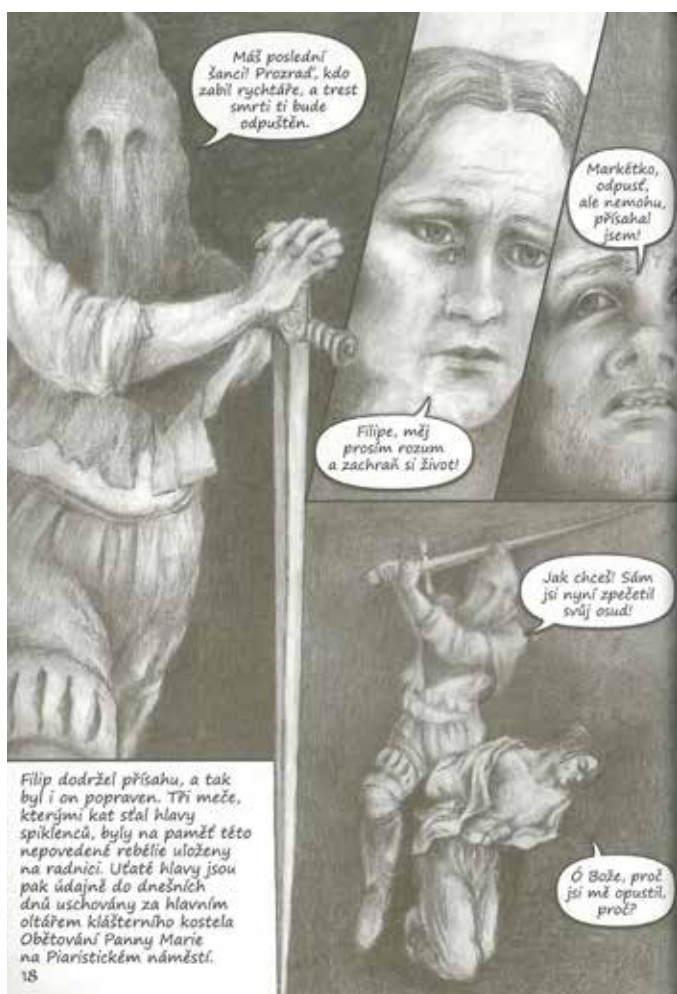
Zcela zásadním způsobem se pověst mění ve zpracování spisovatele, novináře a publicisty Hynka Klimka (*1945), který ve své sbírce pověstí a vyprávění (2004) v hospodském sporu dvou vypravěčů nejprve zmiňuje nejrozličnější varianty, nejasnosti a rozpory pověstí, které se vyskytují v jejím současném ústním podání, načech osobou třetího, dosud jen mlčky nasloučajícího vypravěče, uvádí pověst zcela jinou, podle které v místě bludného kamene odnesl čert nevěrnou a prostopášnou dívku do pekla. V náměstí nicméně zůstala vězet díra, kterou nebylo možné žádným způsobem zasypat a ve které se začali ztrácet i další lidé. Teprve pozvaný poustevník dokáže odkrytou díru do pekla vlastnoručně vytesaným kamenem se značkou křížku utěsnit a uzavřít. Také moc kamene získává zcela nový rozměr: „Říká se totiž, že když někdo někoho přiměje, aby si na bludný kámen šlápl, ten, kdo to udělá, už bude mít do smrti toulavé boty. (...) Jenže ta pověst má dodatek, že (...) ten, kdo někoho přiměje, aby na bludný kámen šlápl, toho si bludný kámen přitáhne k sobě a už ho od sebe nepustí“ (Klimek 2004: 84), tedy nutí ho stále se bez ohledu na původ či přání do Českých Budějovic vracet, případně zde (i proti své vůli) zůstat a zakořenit. Tato verze pověstí, přestože je zjevně novodobá a umělá, s největší pravděpodobností dílem autora, protože nemá obdo-

bu v žádných starších pramenech, se překvapivě úspěšně šíří a proniká už i do některých dalších publikací (např. Stejskal 2011: 184; Volkolek 2012: 191). Dokládá tak přirozenou tendenci přidávání fantastických (např. démonologických) motivů i do pověstí postavených na jiných základech (Pulec 1959: 54).

Klimkovu verzi přebírá i spisovatel a scenárista Vladimír Hulpach (*1935), který ve své sbírce jihočeských pověstí (2007) obě verze pověstí dokonce klade do souvislosti či přímo časové následnosti: „Jako obvykle se prý do toho nejdříve připlétl čert, který právě na daném místě odnesl jakousi nevěrnici do pekel. Jenže potom už jde jen o popraviště, přičemž asi nikoli náhodou přichystal předtím dábel i cestu pro odsouzenec...“ (Hulpach 2007: 35). Do možné souvislosti s původní verzí pověstí (v níž však motiv spiknutí zlehčuje jen na „nějaké urážlivé řeči“) dokonce klade i zcela jinou českobudějovickou pověst o statečné jeptišce, která uchrání kostelní poklad před lupiči tím, že je zavře v kostele a rozhoupaným zvonem se jí podaří přivolat městskou stráž (hlavy těchto lupičů jsou pro výstrahu vsazeny do zdi nedaleké městské zbrojnice, dnes tzv. Solnice, v podobě záhadných kamenných masek). Ačkoli se v této pověsti ve shodě s počtem těchto kamenných masek hovoří pouze o třech nebo čtyřech popravených zločincích, Hulpach mění jejich počet na deset a nachází tak dodatečně vykonstruovanou podobnost mezi dvěma různými pověstmi (a jednou umělou), které spolu původně nesouvisí. Tím sice znejasňuje jejich vyznění a rezignuje na etnografickou ambici dobrat se jejich původního tvaru, současně však postihuje jejich tvůrčí dynamiku v možném či pravděpodobném prolínání, vypůjčování a křížení motivů, jež je pro ústní podání tolik typické.

Posledním zpracování pověstí je komiksová adaptace Hany Jinderlové a Michaely Trnkové (2017), která kombinuje několik předchozích verzí s vlastní invencí – kámen způsobuje bloudění tomu, kdo na něj šlápně, přesně o půlnoci. V tomto zpracování je také znovu posílen česko-německý antagonismus důrazem na německého rychtáře a německou radu města.

Výsledně vidíme, že různí autoři přistupují k pověsti o bludném kameni v zásadě dvojnásobným způsobem – buď ji rozvádějí, propracovávají a upřesňují začleněním dalších podrobností a detailů, nebo se naopak snaží dobrat významu pověstí jejím vsazením do širšího (historizujícího, historického či ústně tradovaného) nebo dokonce zcela nového (např. démonologického) kontextu. Obě narativní strategie se zřejmě nejzdařileji slučují v románovém roz-

Obrázek z komiksové publikace *Českokobudějovické pověsti* Hany Jinderlové a Michaely Trnkové. © Nakladatelství KOPP, 2017.

pracování Zdeňky Bezděkové. Z hlediska stylu lze odlišit přístup etnografický (Hübler, Böhm, Hulpach) a přístup literárně-dramatický (ostatní autoři). V rámci literárně-dramatického přístupu lze ještě zvlášť vyčlenit přístup historizující, který se snaží o maximálně věrné postižení dobových reálií a historického kontextu (Lisická, Bezděková). Přesně na rozhraní etnografického a literárně-dramatického přístupu stojí zpracování Radovana Krátkého, který specifickými literárními prostředky oživuje pověst jako aktuální vypravěčský akt. Všechny jednotlivé verze se liší v tom, na jakou z postav je kladen hlavní důraz, také samotný motiv a účel spiknutí každý z autorů interpretuje a hodnotí různě. Výrazným neuralgickým bodem pověsti je otázka, k čemu se vlastně spiklenci zavazují a v jaké podobě je tato přísaha zdrojem nedorozumění mezi Filipem a Markétou, ale také důvodem k mlčení všech odsouzených před popravou. Právě v tomto bodě lze spatřovat neutuchající zdroj dynamiky významů a autorské tvůrčí invence. Napříč jednotlivými verzemi prosvítá (někdy zjevně, jindy spíše latentně) česko-německý konflikt, umocněný především častou reminiscencí na zavraždění českého primátora Ondřeje Puklice, které jí mělo předcházet (ze strany českých autorů), ale i narážkami na husitství a utrakvismus (u autorů německých). Samotný význam pověsti (tedy poučení, které z příběhu vyplývá) výslovně formuluje jen několik autorů (především Richter, Krátký a Bezděková). Zvláště zajímavě v této komparaci literárních zpracování vynívá variabilní vztah mezi dávným příběhem a dosud trvajícím účinkem (působením) bludného kamene. Výsledně lze tvrdit, že pověst se v literárních zpracováních nijak neztrácí, nýbrž spíše „nalézá“ – tedy trvale, stále a znovu významňuje.

KRÁTKÉ ZABLOUDĚNÍ DO PLZNĚ

Není zde místo pro podrobný rozbor plzeňské varianty pověsti o bludném kameni, pro srovnání stačí zmínit alespoň její základní dějové rámec. V nejstarších romanticky beletrizovaných sbírkách plzeňských pověstí (Lederer 1869; Šála 1877) se pověst neobjevuje, v ústním podání ji zachytil a publikoval až spisovatel, novinář a politik Jaroslav Schiebl (1851–1933) v první části svého třísvazkového díla (1933), které po více jak půlstoletí (1995) vyšlo znovu s komentářem a v úpravě výtvarníka Vladimíra Havlice (1944–2004). Plzeňský bludný kámen se také nacházel na náměstí, a to na jeho jižní straně před hřbitovni zdí. Konaly s na něm popravy mečem. Jednou zde byl nespravedlivě setnut i mladík, který se zamiloval do dcery rychtáře. Ta jeho náklonnost opětovala, ale otec vztahu nepřál, mladíka falešně obvinil, odsoudil a nechal popravit. „Kdo náhodou v den a hodinu, kdy se poprava ročila, na kámen stoupnul, aniž by byl věděl nebo si vzpomenu, co se tam událo, zapomněl prý ihned na vše, kam jde, co má vykonati, ano i odkud přišel a kde je jeho obydlí. A tato zapomnětlivost trvala prý vždycky týden“ (Schiebl 1933: 158; Havlic 1995: 88). Protože se tak stalo několika lidem, dala později městská rada kámen z náměstí odstranit a zasadit jej do dlažby u Malé (či Malické, později Saské) brány. Ta však byla roku 1849 zbořena a plzeňský bludný kámen se ztratil. Podle starých vyprávění šlo o „pískovcovou plotnu, as loket ve čtverci“ (ibid.). Později historik a archivář Miloslav Bělohávek (1923–2006) tuto původní verzi pověsti literárně zpracoval (1999) a rozvedl tak, že ji propojil se skutečnou událostí, pokusem plzeňských měšťanů o vzpouru proti rychtáři Buškovi z Hřešihlav v roce 1459. Motivem vzpoury byla nespokojenost měšťanů s přílišným vlivem rychtáře na správu města. Spiknutí však bylo prozrazeno a jeden z jeho vůdců, Jan Krásný, byl popraven. Bělohávek obě události sloučil tak, že právě Jan Krásný je oním mladíkem zamilovaným do dcery rychtáře. Ten se jej zbaví tak, že využije prozrazenou vzpouru, jež se proti němu chystá, Jana Krásného falešně obviní z jejího vedení, odsoudí a nechá popravit. Později byl kámen označující místo popravy při bourání Saské brány přemístěn, „nikdo už neví kam. Ale možná, že se stane, že si na něj někdo bezděky ve výroční den a hodinu nespravedlivé popravy stoupne a kouzlo začne působit znovu“ (Bělohávek 1999: 42).

Vidíme, že účinky budějovického a plzeňského bludného kamene jsou podobné, souvislost mezi dobou popravy a jeho magickou mocí je v plzeňské pověsti jasně formulována, protože popraveným byl jen jeden a alternativní souvislost s počtem popravených se tu nenabízela. Pozoruhodnou shodu tvoří motivy nešťastné lásky a vzpoury proti rychtáři. Bylo by spekulativní uvažovat nad tím, zda obě pověsti vznikly v obou městech nezávisle na sobě, nebo se vzájemně ovlivnily, ponechme to tedy jako otevřenou otázku. V každém případě je zajímavé, že pověst o bludném kameni je společná dvěma městům, které mají k sobě v mnoha ohledech až překvapivě blízko a spojují je společné postoje i osudy v některých klíčových dějinných okamžicích.

DOVĚTEK ANEB POVĚST ŽIJE DÁL...

Když před časem autor tohoto článku na facebookovém profilu „Historické Budějovice“ zmiňoval podobnost mezi českokobudějovickou a plzeňskou pověstí o bludném kameni, ozval se jeden anonymní Plzeňan s tvrzením, že plzeňský bludný kámen se netratil a že osobně ví, kde se dnes nachází. Odmítl však být konkrétní s odůvodněním, že „pak už by to nebyl bludný kámen“ – neboli, je třeba zachovat tajemství jeho umístění, aby mohl stále účinkovat.

Také českokobudějovický kámen s sebou stále nese několik otazníků. Podle vyprávění jednoho z pamětníků se při předlažďování náměstí v roce 1939 na bludný kámen zapomnělo v hromadě jiných kamenů,

protože ale německá správa města přísně nařídila kámen najít, čeští dlaždiči raději potají vytesali kříž na jiný kámen, umístili jej na původní místo, a tak vyrobili bludný kámen nový. Tato informace je na jednu stranu v rozporu s popisem kamene ze starší literatury, který přinejmenším barvou i velikostí odpovídá dnešní skutečnosti, na druhou stranu však může vysvětlovat nejasný údaj několika starších autorů, že kromě bílého kamene byl za bludný občas mylně považován kámen hnědý s vytesaným křížkem, který se nacházel opodál. Nemohlo to být tak, že dlaždiči mylně hledali falešný bludný kámen, a když ho nenašli, raději vytesali křížek na ten pravý, který díky jeho velikosti a nápadné barvě snadno našli? Je zvláštní, že z pěti předválečných autorů pouze jeden (Böhm 1904; 1924) při popisu bludného kamene výslovně zmiňuje vytesaný křížek. Všichni ostatní jej uvádějí pouze při popisu „nepravého“ bludného kamene, zatímco

skutečný bludný kámen charakterizují jen jako bílý kámen nápadné velikosti.

Že kámen dodnes provokuje nejen k otázkám, ale i akcím, svědčí událost z léta roku 2010. Českobudějovickou veřejnost tehdy pobouřil případ několika mladíků, kteří se pokusili bludný kámen z dlažby vyrýpnout a odnést. Jejich plán na poslední chvíli překazili městští policisté, kteří si jejich podivného počínání na náměstí všimli na kamerovém systému. Po příjezdu policie vandalové kámen zahodili a snažili se utéct, byli však chyceni a vyslýcháni. Jeden z pachatelů přestupku se hájil tím, že nemělo jít o krádež, ale o jakýsi happening: „Je to lež. Bludný kámen jsme nechtěli ukrást (...). Ve skutečnosti jsme pouze chtěli lidem zpřesnit cestu po náměstí, snad někoho pobavit tím, že kámen o pár metrů přemístíme. V noci na pondělí jsme my, tři kamarádi, vzali šroubováky a šli na náměstí. Vykopali jsme bludný kámen, poponesli jej o několik metrů dál, tam vykopa-

li pár dlaždic, které jsme použili na zakrytí původního umístění bludného kamene, a kámen zde usadili. Poté jsme místo upravili, aby nebylo na první pohled zřejmé, že kámen sem nepatří“ (Nový 2010). Právě od té doby je bludný kámen na českobudějovickém náměstí poněkud nevzhledně do dlažby zabetonován.

Ať už to bylo jakkoli, toto plzeňské i českobudějovické pokračování příběhu svědčí o tom, že sám bludný kámen má sklon bloudit a ztráct se, a to jak fyzicky, tak i v našich představách a interpretacích. A tato určitá dávka tajemství je zárukou, že pověst o něm bude stále žít a rozvíjet se.

Autor děkuje Mgr. Jarmile Hansové za překlad z německého švabachu, PhDr. Noře Jelínkové za konzultaci ohledně popravčích mečů dochovaných ve sbírce Jihočeské muzea a nakladatelství KOPP za poskytnutí souhlasu k reprodukci obrázku z knihy.

PRAMENY A LITERATURA:

- Ambrož, V. (1921). Ze starých Českých Budějovic. Sbirka pověstí a událostí města Českých Budějovic se stručným doprovodem dějepisným. České Budějovice: Nákladem administrace Stráže Lidu.
- Ambrož, V. (2003). Ambrožovy budějovické pověsti a povídky. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov.
- Bělohávek, M. (1999). Plzeňské pověsti a legendy. Plzeň: NAVA.
- Beneš, F. (1968). Postoj Českých Budějovic ke králi Jiřímu z Poděbrad. Jihočeský sborník historický 37, 57–75.
- Bezděková, Z. (1986). Bludný kámen. Praha: Československý spisovatel.
- Binder, M. – Schinko, J. (2007). Českobudějovické náměstí, aneb Samsonova kašna, Bludný kámen a 48 domů. České Budějovice: Milan Binder.
- Böhm, W. – Zdiarsky, E. (1904). Die Stadt Budweis: eine Orts- und Volkskunde. Budweis: Im Verlage des Verfassers.
- Böhm, W. (1924). Sagen aus Budweis und Umgebung. Prachatitz: Willibald Böhm.
- Ferencová, M. – Nosková, J. (Eds.) (2009). Paměť města. Obraz města, veřejné komemorace a historické zlomy v 19.–21. století. Praha: Etnologický ústav AV ČR.
- Havlic, V. (1995). Zlatá kniha plzeňských pověstí. Pověstmi Jaroslava Schiebla provází Vladimír Havlic. Plzeň: Karel Veselý.
- Herold, E. (1861). Malebné cesty po Čechách. S četnými obrázky. Praha: Kateřina Jeřábková.
- Herold, E. (2007). Malebné cesty po Čechách. S četnými obrázky. České Budějovice: Klub sběratelů.
- Hoffmann, F. (2009). Středověké město v Čechách a na Moravě. Praha: Lidové noviny.
- Hübler, F. (1876/1877). Die Sage vom Irrsteine in Budweis. Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen, 2, 161–164.
- Hulpach, V. (2007). Báje a pověsti z Čech a Moravy. Jižní Čechy. Praha: Libri.
- Huyer, R. (1910). Die Sage vom „Irrstein“ und ihre geschichtliche Unterlage. Budweis: Selbstverlag.
- Huyer, R. (2002, orig. 1912). Spravedlnost a soudnictví v Českých Budějovicích. Jihočeský herold, prosinec, 7–18. Dostupné též z http://www.historie.hranet.cz/heraldika/jh/JH_2002_2.pdf
- Janeček, P. (2009). „Městské legendy“ na pomezí oborů. Antropologický, folkloristický nebo sociologický diskurs? AntropoWebzin, 1, 12–19. Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/webzin/index.php/webzin/article/view/152/153>
- Janoušek, B. (1965). Rod Klariců a rychtářský úřad v Českých Budějovicích. Jihočeský sborník historický 34, 1–13.
- Jinderlová, H. – Trnková, M. (2017). Českobudějovické pověsti. České Budějovice: KOPP.
- King, J. (2002). Budweisers into Czechs and Germans. A local history of Bohemian politics, 1848–1948. New Jersey: Princeton University Press.
- Klímeček, H. (2004). Mýty, báje a povídky Jižních Čech. Písek: Praam.
- Knoll, V. (2011). O katovských mečích. In: Schelle, K. (Ed.), Právní archeologie. Ostrava: KEY Publishing, 63–68. Dostupné též z: http://www.academia.edu/1507163/O_katovských_mečích
- Koblasa, P. (2008). Vyděždění budějovického náměstí. Staré Budějovice. Sborník prací k dějinám královského města Českých Budějovic 3, 153–156.
- Kovář, D. – Koblasa, P. (1998). Ulicemi města Českých Budějovic. Názvy českobudějovických veřejných prostranství v minulosti a dnes. Rudolfovo: Jelmo.
- Kovář, D. (2001). Budějovické hřbitovy. Malý kulturně-historický průvodce. České Budějovice: Historicko-vlastivědný spolek v Českých Budějovicích.
- Kovář, D. (2006). Budějovický poutník aneb Českými Budějovicemi ze všech stran. Praha: Baset.
- Kovář, D. (2007). Tragédie Ondřeje Puklice. Budějovický purkmistr a jeho zavraždění 25. května 1467. České Budějovice: Historicko-vlastivědný spolek v Českých Budějovicích.
- Kovář, D. (2008). Muži v čele českobudějovické radnice. České Budějovice: Historicko-vlastivědný spolek v Českých Budějovicích.
- Krátký, R. (1996). Jihočeské pověsti. Vimperk: VIK.
- Kratochvíl, K. – Meerwald, A. (1930). Heimatbuch der Berg- und Kreisstadt Böhmisches-Budweis. Mit einer Sammlung von alten und neueren Sagen. Budweis: Karl Kratochvíl & Comp.
- Lederer, I. (1869). Sagen und Geschichten aus Böhmen. Pilsen: Druck und Verlag von Carl Maasch.
- Lejsková, A. – Hronová, J. (2001). Vybrané pověsti Budějovic a okolí. České Budějovice: Merkantil.
- Lisická, H. (1986). Zrcadlo starých časů. Pověsti a zázky z českých měst. Praha: Albatros.
- Mocná, D. – Peterka, J. (2004). Encyklopedie literárních žánrů. Praha, Litomyšl: Paseka.
- Nový, T. (2010). Kámen jsme vzít nechtěli, tvrdí mladíci. Českobudějovické listy [cit. 2017-08-11]. Dostupné z http://ceskobudejovicky.denik.cz/zpravy_region/krazez_bludneho_kamene20100816.html
- Otčenášek, J. (2012). Antropologie narativy. Problematika české pohádky. Praha: Etnologický ústav AV ČR.
- Otčenášek, J. (2014). Lidová slovesnost v kontextu české vzdělanosti a písemnictví. In: Tyllner, L. (Ed.), Velké dějiny země Koruny české – Tematická řada. Lidová kultura. Praha, Litomyšl: Paseka, 482–527.
- Panoušková, M. (Ed.) (1998). Člověk a město – problém identity. Hradec Králové: Gaudeamus.
- Petráš, J. (Ed.) (2003). Jihočeské muzeum. Historie a sbírky. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích.

- Pletzer, K. (1969). České Budějovice za Matyáše Korvína (1468–1479). In: Pletzer, K. – Šmíd, S. (Eds.), *Minulost a současnost Českých Budějovic. Studie a materiály I. České Budějovice: Městský národní výbor v Českých Budějovicích*, 17–56.
- Pletzer, K. (1970). K českobudějovické pověsti o bludném kameni. *Kulturní kalendář*, červen, 13–16.
- Pletzer, K. (1995). Násilný převrat v Českých Budějovicích v květnu 1467. *Jihočeský sborník historický* 64, 74–81.
- Pohunek, J. (2015). *Stíny mezi stromy. Extravilán v současných pověstech*. Praha: Národní muzeum.
- Pourová, L. (1963). K otázkám třídění pověstí. *Český lid* 50(2), 67–73.
- Pulec, M. J. (1959). Jak žijí pražské pověsti. *Český lid* 46(2), 49–59.
- Richter, E. (1881). *Südböhmische Sagen und Geschichten. Mit einer kurzgefassten Geschichte der k. k. Berg-Kreisstadt Böhmisch-Budweis*. Korneuburg: F. Kühkopf.
- Richter, E. – Richter, E. F. (2016). *Südböhmische Sagen. Mit einer kurzgefassten Geschichte von Böhmisch-Budweis*. Norderstedt: Hansebooks.
- Schiebl, J. (1933). *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce I. Plzeň: Vlastivědné knihkupectví a nakladatelství Marie Lábkové*.
- Soukupová, B. a kol. (2013). *Cesty urbánní antropologie. Tradice – nové směry – identita*. Praha: Fakulta humanitních studií.
- Stejskal, M. (2011). *Labyrintem míst klatých. Přízračnou krajinou českých zemí*. Praha: Eminent.
- Šála, V. S. (1877). *Pověsti Plzně a okolí*. Plzeň: V. St. Šála.
- Šindelář, V. (2012). *Cesta na popraviště. Příběhy z českých zemí*. Praha: XYZ.
- Štvrtník, A. (1891). *Paměti královského a horního města Českých Budějovic*. České Budějovice: Nákladem vlastním.
- Štvrtník, A. (2016). *Paměti královského a horního města Českých Budějovic*. Brno: GARN.
- Šubert, F. A. – Borovský, F. A. (1884). *Čechy, Díl II., Vltava*. Praha: J. Otto.
- Šubert, F. A. – Borovský, F. A. (2000). *Čechy, Díl II., Vltava*. Praha: Tok.
- Vacková, B. – Galčanová, L. – Ferenčuhová, S. (Eds.) (2012). *Třetí město. Červený Kostelec*. Brno: Pavel Mervart, Masarykova univerzita v Brně.
- Vokolek, V. (2012). *Neznámé Čechy 4. Posvátná místa jihovýchodních Čech*. Praha: Mladá fronta.